

UOT 81'34

AZƏRBAYCAN VƏ TÜRKİYƏ TÜRKƏSİ ARASINDA SƏS TƏLƏFFÜZÜ FƏRQLƏRİ

Lalə BAYRAMOVA VAHİDLİ*

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 6 fevral 2025; çapa qəbul edilmişdir: 23 may 2025; online-da çap edilmişdir: 25 iyun 2025.

Received: 6th of February, 2025; accepted: 23th of May, 2025; published online: 25th of June, 2025.

Açar sözlər: *Azərbaycan dili, türk dili, fonetik fərqlər, müqayisəli təhlil*

Giriş

Dillər yarandığı andan etibarən müxtəlif aspektlərdə daim dəyişikliyə məruz qalmışdır. Bu dəyişikliklər dilin daxili inkişafı, eləcə də dillərarası qarşılıqlı əlaqələrin təsiri nəticəsində baş vermişdir. Geniş əraziyə yayılan türk ləhcələri də müxtəlif coğrafiyalarda ayrı-ayrılıqda müstəqil inkişaf yolu keçmişdir. Bu dəyişikliklər təkcə fonetik hadisələrlə məhdudlaşmamış, bütün cümlə quruluşuna təsir etmişdir.

Bilindiyi kimi, türk dili daxilində müəyyən olunmuş ilk fonetik fərq çuvaşca ilə türk dili arasında gerçəkləşən dəyişiklikdir. Türkologiya araşdırmalarında *rotatizm* (*z-r ekvivalentliyi*) və *lambdasizm* (*ş-l ekvivalentliyi*) kimi tanınan bu dəyişikliyin dəqiq tarixini müəyyən etmək çətinidir. Bu ayrıldıqdan sonra türk dili tarix boyu bir çox qollara bölünmüşdür. Bəzi ləhcələr çox qədim zamanlardan ana dildən ayrıldığı halda, bəzi ləhcələr bir neçə əsr əvvəl fərqli inkişaf xətti üzərində formalaşmışdır.

Ümumilikdə türk dilinin tarixi inkişafını iki əsas dövrə ayıran tədqiqatçılar, başlanğıcdan XIII əsrə qədər olan dövrə *Qədim türk dili*, XIII əsrdən günümüzdə qədər olan dövrə isə *Yeni türk dili* adı vermişlər. Əhməd Cəfəroğlu başda olmaqla bir çox tədqiqatçı da türk dilinin tarixi inkişafını yazı dili əvvəli və sonrasıyla birlikdə aşağıdakı şəkildə təsnif etmişdir:

1. *Altay dövrü*
2. *Ən qədim türk dili dövrü*
3. *İlk türk dili dövrü*
4. *Qədim türk dili dövrü*
5. *Orta türk dili dövrü*
6. *Yeni türk dili dövrü*
7. *Müasir türk dili dövrü* (3, s. 51-59).

Türk dili VII-VIII əsrdən başlayaraq, XIII əsrə qədər tək yazı dili halında mövcud olmuşdur. A.Von Gabainin qədim türk dilində aşkar etdiyi beş şivə və sonradan Mahmud Kaşğarının “*Divanü Lüğat-it-türk*” əsərində qeyd etdiyi fərqliliklər danışıq dilindəki fərqlərdir. Qədim türk dili dövründən sonra türk dili fərqli yazı dillərinə bölünmüşdür. Türkünstandakı türklərin parçalanaraq böyük kütlələr halında Xəzər dənizinin şimal və cənubundan, şimal və cənub-qərbə doğru köç etmələri, yeni mədəniyyət

*dissertant, AMEA

e-mail: lale.bayramova.90@mail.ru

<https://doi.org/10.30546/25194011.2025.14.2.248>

mərkəzlərinin meydana gəlməsi, İslamiyyətin qəbulu ilə birlikdə bir çox yeni anlayışların cəmiyyətin həyatında yer alması və yeni yazının istifadə olunması kimi səbəblər türk dilinin daxilində təbii dəyişmələrə və fərqli ləhcələrin yazı dillərinin ortaya çıxmasına səbəb olmuşdur.

Beləliklə, türk dili XII-XIII əsrlərdən etibarən şimal-şərqi və qərbi türk dili qolu şəklində adlandırığımız iki əsas qola ayrılmışdır. Şimal-şərqi türk dili qədim türk dilinin davamı olan bir dövr olmuş, XV əsrdə bu yazı dili öz içində şimal və şərq qolu şəklində iki qola ayrılmışdır. Şimal qoluna qırpaq, şərq qoluna isə çığatay türkcəsi dediyimiz bu yazı dilləri yaxın zamanlara qədər istifadə edilməmişdir. Bu gün bu tarixi ləhcələr yerini onların davamı olan müasir ləhcələrə buraxmışdır.

Qərbi türk dili isə XII əsrdən etibarən formalaşmağa başlamış, türk dilinin ən çox işlənmiş yazı dilidir. Qərbi türk dilinin ilk dönəmi, XIII ilə XV əsrləri əhatə edən qədim Anadolu türkcəsi dövrüdür. XVI əsrdən XX əsrin əvvəllərinə qədərki dövrə Osmanlı türkcəsi, XX əsrin əvvəllərindən günümüzdə qədər yaşayan dilə isə Türkiyə türkcəsi deyilməkdədir (2, s.38). Qərbi türk dili XVII-XVIII əsrlərdən başlayaraq, öz daxilində seçilərək iki ayrı yazı dili halına gəlmişdir. Bunlardan şərqdə olana Azərbaycan türkcəsi, qərbdə olana isə Türkiyə türkcəsi adı verilmişdir (4, s.13-26).

Türkiyə türkcəsi və Azərbaycan türkcəsi müstəqil yazı dilinə çevrildikdən sonra hər biri öz bölgəsində fərqli inkişaf yolundan keçmişdir. Bu iki ləhcə coğrafi baxımdan bir-birinə yaxın olduqları üçün daim təmasda olmuşdur. Bahs edilən tarixi inkişaf yanaşması, son əsrdə hər iki ləhcə fərqli inkişaf xətləri ilə irəliləmişdir. Türkiyədə baş verən dil islahatı Azərbaycanda və İranda baş verməmişdir. Türkiyə və Azərbaycanda müxtəlif dövrlərdə baş vermiş əlifba dəyişiklikləri iki ləhcə istifadəçiləri arasında qopuqluğa səbəb olmuşdur. Eyni zamanda, fərqli yollarla hər iki dilə daxil olan alınma sözlər bir sıra fərqlərə səbəb olmuşdur (6, s.60-61).

Tarix boyu müxtəlif dillərin təsirinə məruz qalan bu dil, türklər İslam dinini qəbul etdikdən sonra ərəb, Səlcuqi tayfaları İran ərazisində məskunlaşdıqdan sonra isə fars dilinin təsiri altına düşmüş, leksik tərkibində ərəb-fars mənşəli sözlərin miqdarı çoxalmışdır. Ərəb, fars və türk dillərinin leksik-qrammatik elementləri əsasında formalaşan Osmanlı dili uzun müddət sultan sarayının, dövlətlərarası yazışmaların və klassik yazılı ədəbiyyatın dili kimi fəaliyyət göstərmişdir. Digər tərəfdən, sosial-iqtisadi həyatın bütün sahələrini əhatə edən “qərbliləşmə” meyli türk dilinin inkişafını da bu yöndə istiqamətləndirmiş, dilə çoxlu Avropa mənşəli, xüsusilə də fransız sözlərinin qarışmasına səbəb olmuşdur. Türkiyə Respublikası elan olunduqdan sonra dildə əsaslı islahatlar keçirilməyə başlanmış, ərəb qrafikasından latın qrafikasına keçilmişdir. Atatürkün təşəbbüsü ilə dildə “özləşmə” hərəkatı, yəni türk dilinin leksik tərkibi alınma sözlərdən təmizlənməyə başlanmışdır. Qədim və orta dövr türk yazılı abidələrindən, qohum dillərdən, türk dillərinin dialekt və şivələrindən külli miqdarda yeni söz və ifadə toplanaraq xüsusi lüğətlər tərtib olunmuş, dildə yaşamaq hüququ qazanan sözlər ədəbi dilə ərəb və fars sözlərinin ekvivalenti kimi hazırlanmışdır (1, s.6).

Məqalədə Azərbaycan türkcəsi ilə Türkiyə türkcəsi arasındakı fonetik fərqliliklər göstərilməyə çalışılmışdır. Söz siyahısını hazırlamaq üçün “Türk dili lüğəti” (“Türk Dili Qurumu Yayınları”) və “Azərbaycan dili izahlı lüğəti” əsas götürülmüşdür.

1. Fonetik fərqlər (saitlərlə əlaqəli fərqlər)

Müasir Türkiyə türkcəsində 29 hərf, 33 səs, Azərbaycan türkcəsində isə 32 hərf, 34 səs vardır. Ümumilikdə, fonetikaları baxımından iki türk dili arasında əsaslı fərq yoxdur. Bu fərğin təməlinə Azərbaycan dilində var olan bəzi səslərin türk ədəbi dilində olmaması, bəzi səslərin fərqli səslə əvəz olunması kimi hallar dayanır. Bundan başqa,

türk yazısında məcburiyyət olmamaqla birlikdə, uzatma işarəsindən istifadə olunması təməl fərqlər arasındadır.

Azərbaycan türkcəsində saitlərin tələffüzü ilə Türkiyə türkcəsində saitlərin tələffüzü, eyni zamanda saitlərin qısa və uzunluğu əsasən eynidir. Ancaq türk dilində alınma sözlərdə saitlərin uzun və ya qısa tələffüzü sözün lüğət mənasını dəyişə bilər. Məsələn: *hala* (xala) *bibi* – *hala* (hələ) indiyə qədər; *şura* (şura) *bura* – *şura* (şuraa) elmi şura nümunəsində olduğu kimi.

Ə/e-a (i) saiti: Azərbaycan dilində var olan “ə” saiti türk dilində sadəcə tələffüzdə istifadə olunur. Ancaq Azərbaycan dilinin “ə” səsi ilə tamamilə eyni deyildir. Türk dilində bu səs daha qapalı tələffüz olunur. “E” saitinin “ə” kimi tələffüz olunduğu yerlər daha çox bu nümunələrdir:

- Samitlə bitən təkhecalı sözlərdə: *sen* (*sən*) – sən, *ben* (*bən*) – mən, *ter* (*tər*) – tər.
- Türk mənşəli, eləcə də alınma sözlərdə: *öğrenci* (*öğrənci*) – şagird, *perşembe* (*perşəmbə*) – cümə axşamı.
- Şəkilçi, qoşma, bağlayıcılarda: *gelmek* (*gəlmək*) – gəlmək, *ile* (*ilə*) – ilə, *önce* (*öncə*) – öncə və s.

“E” saitinin sözdə “e” və ya “ə” kimi tələffüzü nitq qüsurudur və mənə fərqləndirici fonem xüsusiyyəti daşıyır. Ancaq müasir türk dilində həmin səslərin müxtəlif fonemlər kimi çıxış edərək sözün lüğət mənasını dəyişdiyi hallar da vardır. Məsələn: *el* (el) – yad, *əl* (əl) – əl (1, s.15). Bu hal nadir olaraq türk mənşəli sözlərdə görülməkdədir: *tandır* – təndir, *taze* – təzə, *terazi* – tərəzi, *zürəfa* – zürəfə və s.

Ərəb mənşəli sözlərdə *qalın sait uyğunluğu* qaydasına Türkiyə türkcəsində çox diqqət edilsə də, Azərbaycan türkcəsində o qədər də diqqət edilməz: *ahali* – əhali, *adalet* – ədalət, *azap* – əzab, *ahlak* – əxlaq, *basit* – bəsit, *bazen* – bəzən, *cuma* – cümə, *defa* – dəfə, *davet* – dəvət, *fark* – fərq, *kabahat* – qəbahət, *hafıza* – hafizə, *itaat* – itaət, *mağlub* – məğlub, *mahrum* – məhrum, *sabır* – səbir, *şart* – şərt, *tabiat* – təbiət, *vatan* – vətən, *zafer* – zəfər və s.

Türkiyə türkcəsində fars mənşəli sözlər dəyişikliyə məruz qalsa da, Azərbaycan dilində orijinal formasına daha yaxındır: *bedbaht* – bədbəxt, *bahane* – bəhanə, *bahşiş* – bəxşiş, *hasta* – xəstə, *peyğamber* – peyğəmbər və s.

Bəzi sözlərdə isə Azərbaycan dilində “ə” saiti Türkiyə türkcəsində “i” saiti ilə əvəz olunmuşdur. Bu səs fərqi ərəb və fars dilindəki üstün və ya əsrənin seçilməsi ilə əlaqəlidir: *belki* – bəlkə, *cihet* – cəhət, *çilingir* – çilingər, *ilave* – əlavə, *ihata* – əhatə, *incir* – əncir, *mide* – mədə, *nihayət* – nəhayət, *şehir* – şəhər, *zehir* – zəhər, *şifa* – şəfa, *zincir* – zəncir və s.

a/e (e-a): Ümumilikdə Türkiyə türkcəsi ilə müqayisədə Azərbaycan türkcəsi incə sait ahənginə daha çox tabe olsa da, bəzi sözlərdə qalın sait ahənginə tabe olmuşdur: *avare* – avara, *elma* – alma, *anne* – ana, *badem* – badam, *becer* – bacar, *cemal* – camal, *cevap* – cavab, *kardeş* – qardaş, *helal* – halal, *kemal* – kamal, *selam* – salam, *sevap* – savab, *temaşa* – tamaşa və s.

e-i (i-e): İki ləhcə arasında ən vacib və tez-tez rast gəlinən sait fərqlərindən biridir. Həm türk, həm də alınma mənşəli sözlərdə görülməkdədir: *git* – get, *çiğne* – çeynə, *giyin* – geyin, *diye* – deyə, *ikiz* – ekiz, *in* – en, *işit* – eşit, *nice* – necə, *yine* – yenə və s.

Ərəb, fars mənşəli sözlərdə kəsrə işarəsi Türkiyə türkcəsində “i” saiti ilə ifadə edilərkən, Azərbaycan dilində “e” saiti ilə göstərilməkdədir ki, bu hal həm ilk hecəda, həm də son hecəda görülməkdədir: *bizar* – bezar, *idam* – edam, *ihsan* – ehsan, *ihtimal* – ehtimal, *ihtiras* – ehtiras, *ihtişam* – ehtişam, *ihtiyac* – ehtiyac, *itiraf* – etiraf, *hiç* – heç, *şiir* – şeir, *tabi* – tabe, *tesbih* – təsbəh, *zihin* – zəhin və s.

Çox az sayda sözdə Azərbaycan türkcəsində “e” səsi “i” ilə əvəz olunmuşdur: *emekle* – iməklə nümunəsində olduğu kimi.

2. Samitlərlə əlaqəli fərqlər

x-(h-k): Türkiyə türkcəsində “x” samiti yoxdur. Azərbaycan dilində bu samitlə başlayan və bitən sözlər türk dilində “h” və ya “k” samiti ilə, sözün ortasında isə həmin samitlərdən başqa bir də “ş” samiti ilə işlənir. Hər üç samit “x” səsinə nisbətən daha “kar”dır: *xəbər* – haber, *xəritə* – harita, *xəstə* – hasta, *xalq* – halk, *xidmət* – hizmet, *xronika* – kronik, *mexanika* – mexanik, *arxiv* – arşiv, *çox* – çok, *ox* – ok, *axın* – akın, *arxeologiya* – arkeoloji, *doxsan* – doksan, *xərc* – harç, *qorxu* – korku, *sxem* – şema, *bronxit* – bronşit, *Arximed* – Arşimet, *Don Kixot* – Don Kişot və s. (1, s.19).

Türkiyə türkcəsində qalın saitli sözlərdə “k” səsi Azərbaycan türkcəsində “x” səsi ilə qarşılıdır: *ak* – ax, *aksa* – axsa, *aqşam* – axşam, *arka* – arxa, *bak* – bax, *okşa* – oxşa, *çukur* – çuxur, *doksan* – doxsan, *oku* – oxu, *sakla* – saxla, *saksı* – saxsı, *sık* – sıx, *salkım* – salxım, *kırk* – qırx, *kok* – qox, *yaka* – yaxa, *yakın* – yaxın, *yakış* – yaxış, *yukarı* – yuxarı və s.

m-b: Azərbaycan dilində b-m dəyişikliyi daha çox sözün başında, türk mənşəli sözlərdə görülməkdədir: *ben* – mən, *bin* – min, *boncuk* – muncuq, *gibi* – kimi, *kırbaç* – qırmanc və s. Qədim türk dilinin Göytürk dönəmində “b”li nümunələr çox olsa da, zamanla “b” ilə birlikdə “m”li nümunələr görülmüşdür: *ben* – mən, *bana* – mənə, *benim* – mənim və s. (5, s.46). Çox az sözdə isə Türkiyə türkcəsində “b” səsi “m” samiti ilə əvəz olunmuşdur: *bənövşə* – menekşe, *biyan* – meyan.

m-n: Bu səs dəyişikliyi türk mənşəli sözlərdə daha çox sözün içində olur: *düğüm* – düyün (düyüm), *domuz* – donuz, *komşu* – qonşu, *omurga* – onurğa, *şimdi* (<şu imdi) – indi. Türkiyə türkcəsində alınma sözlərdə, daha çox da “b” samitinin təsiri ilə $n > m$ dəyişikliyi olmuşdur: *ambar* – anbar, *cambaz* – canbaz, *çarşamba* – çərşənbə, *çember* – çənbər, *memba* – mənbə, *merdiven* – nərdivan, *sümbül* – sünbül, *tembel* – tənbel, *zambak* – zanbaq, *zembil* – zənbil və s.

q-k: Azərbaycan türkcəsində olan “q” samiti Türkiyə türkcəsində yoxdur. Türkiyə türkcəsində bu sözlərin əksəriyyəti “k” samiti ilə işlənir: *qaba* – kaba, *qalın* – kalın, *qadın* – kadın, *qış* – kış, *qoyun* – koyun, *quş* – kuş, *qazan* – kazan, *qar* – kar, *qulaq* – kulak, *quzu* – kuzu, *qız* – kız və s.

Türkiyə türkcəsində birdən çox hecalı sözlərin sonundakı bütün “qalın k” səsləri Azərbaycan türkcəsində “q” səsi ilə ifadə olunur: *anlamak* – anlamaq, *okumak* – oxumaq, *uzak* – uzaq və s.

Bundan başqa, türk dilində ərəb mənşəli sözlərdə “q” samiti əvəzinə “g” səsi istifadə olunur: *qaib* – gaip, *qalib* – galip, *qayə* – gaye, *qəflət* – gaflet, *qələbə* – galebe, *qəm* – gam, *qida* – gıda və s.

g - k: İki ləhcə arasında görülən vacib fonetik fərqliliklərdən biri “g-k” məsələsidir. Sözün başında k-g məsələsi müxtəliflik göstərir. Türkiyə türkcəsində “g” ilə başlayan bir söz, Azərbaycan türkcəsində “k” səsi ilə başlaya bilər və ya bunun tam tərsini də görmək mümkün olur: *geç* – keç, *gevrek* – kövrək, *gibi* – kimi, *göç* – köç, *göğüs* – köks, *gölge* – kölgə, *gömlek* – köynək, *gönül* – könül və s.

Bəzi sözlərdə isə Azərbaycan türkcəsində “g” ilə başlayan söz, Türkiyə türkcəsində “k” səsi ilə işlənir: *kah* – gah, *kil* – gil, *kemir* – gəmir, *kene* – gənə, *köşe* – guşə və s.

ğ: Türkiyə türkcəsi ilə Azərbaycan türkcəsində bu səsin istifadəsində müxtəlif fərqliliklər müşahidə olunur. Bu fərqlərdən başlıcası tələffüz zamanı meydana gəlir. Türk dilində “ğ” hərfinin qalın saitlərlə heca qurduğu hallarda tələffüz edilməməsi həmin saitlərin uzun söylənməsini tələb edir. Bu bəzən türk ədəbi tələffüzündə diftonq meydana gətirir. Məsələn: *dağ* (*daa*) – dağ, *buğday* (*buuday*) – buğda, *bağlaç* (*baalaç*) –

bağlayıcı, *yağmur* (*yaamur*) – yağış, *soğuk* (*souk*) – soyuq, *ağır* (*air*) – ağır, *ağız* (*aız*) – ağız və s.

Azərbaycan türkcəsində sözün içində “ğ” səsi Türkiyə türkcəsində “g” səsi ilə qarşılır: *bayğın* – baygın, *çılğın* – çılğın, *damğa* – damga, *darğın* – dargın, *duyğu* – duygu, *dolğun* – dolgun, *qarğaşa* – kargaşa, *qarğış* – kargış, *qayğı* – kaygı, *sayğı* – saygı, *yorğun* – yorgun.

Bəzi sözlərdə isə əksinə, Türkiyə türkcəsində “ğ” səsi Azərbaycan türkcəsində “g” səsi ilə əvəz oluna bilər: *yiğit* – igid, *diğər* – digər, *eğər* – əgər.

Türkiyə türkcəsində incə saitli sözlərdə “ğ” samiti “y” samiti ilə göstərilir: *beğen* – bəyən, *böğür* – böyür, *çiğ* – çiy, *çiğın* – çiyin, *çiğne* – çeynə, *değ* – dəy, *değər* – dəyər, *değil* – deyil, *değiş* – dəyiş, *düğmə* – düymə, *eğ* – ey, *eğlen* – əylən, *iğ* – iy, *iğde* – iydə, *iğne* – iynə, *öğren* – öyrən, *öğüt* – öyüd, *seğir* – seyir- (seyri), *söğüt* – söyüd.

v-y: Bu fərqlilik “g” səsinin Türkiyə türkcəsində “v”, Azərbaycan türkcəsində isə “y” səsinə çevrilməsindən qaynaqlanır: *döv-* (*döğ*) – döy-, *tavuk* – toyuq, *güvercin* – göyərçin, *güver* – göyər-, *güverte* – göyərtə, *öv* – öy-, *söv* – söy-.

b-p: Türkiyə türkcəsində sözün əvvəlində “b” samiti Azərbaycan türkcəsində “p” samiti ilə əvəz olunur: *balçık* – palçıq, *bişir* – pişir, *baklava* – paxlava, *lamba* – lampa, *boz* – poz və s.

ç-c: Türkiyə türkcəsində adətən alınma sözlərdə bu dəyişiklik bəzən türk mənşəli sözlərdə də görülməkdədir: *çamaşır* – camaşır, *çaylak* – caydaq, *çeyiz* – cehiz, *çığır* – cığır, *çift* – cüt, *çorap* – corab.

Azərbaycan türkcəsində sözün sonunda “c” səsi Türkiyə türkcəsində karlaşaraq “ç” səsinə çevrilir: *aç* – ac, *ağaç* – ağac, *anaç* – anac, *borç* – borc, *çekiç* – çəkic, *dinç* – dinc "sakin", *geç* – gec, *güç* – güc, *kerpiç* – kərpic, *genç* – gənc, *oruç* – oruc, *sevinç* – sevinc, *süzgeç* – süzgəc, *taç* – tac, *tunç* – tunc, *uç* – uc və s.

d-t: Azərbaycan türkcəsi ilə Türkiyə türkcəsi arasında görülən ən vacib fonetik fərqliliklərdən biri də “d-t” məsələsidir: *dek* – tək (təki) "kimi", *diken* – tikan, *dik* – tik-, *doku* – toxu-, *dokun* – toxun-, *dök* – tök-. Bəzi alınma sözlərdə Türkiyə türkcəsində *t > d* dəyişimini görə bilərik: *Dut* – tut, *davul* – təbil (döhül).

p-b səs dəyişikliyi həm türk, həm də alınma sözlərdə görülməkdədir: *parmak* – barmaq, *pekmez* – bəhməz, *piç* – bic, *pire* – birə, *pişi* – bişi, *piş* – biş-.

Alınma sözcüklərdə, əsasən də farsca sözlərdə Türkiyə türkcəsində *b > p* dəyişikliyi görə bilərik: *patlıcan* – badımcan, *paha* – baha, *pazar* – bazar, *put* – büt. Türkiyə türkcəsində sözün sonundakı “b” səsi həm alınma, həm də türk sözlərində karlaşsa da, Azərbaycan türkcəsində belə bir qayda yoxdur: *ayıp* – ayıb, *akrap* – əqrəb, *edep* – ədəb, *dip* – dib, *kap* – qab və s.

Azərbaycan türkcəsində sözün başında *t > d* səs dəyişimi daha məşhurdur: *taban* – daban, *tan* – dan, *tarak* – daraq, *tart* – dart, *taş* – daş, *tırmık* – dırmıq, *tırman* – dırman-, *tırnak* – dırnaq, *tiksin* – diksin, *tavşan* – dovşan, *turna* – durna, *tutsak* – dustaq (dutsaq), *tuz* – duz və s.

Azərbaycan türkcəsi sözün sonunda da “d” səsinin tərəfindədir: *ant* – and, *ayırt* – ayırd, *bulut* – bulud, *but* – bud, *çeşit* – çeşid, *dört* – dörd, *kanat* – qanad, *kurt* – qurd, *kent* – kənd, *süt* – süd, *yaşıt* – yaşid, *yiğit* – igid, *yurt* – yurd.

Nəticə

Bir-birinə yaxın iki qohum dili – Azərbaycan və türk dilləri son bir neçə əsr ərzində fərqli inkişaf yollarından keçmişdir. Bunun nəticəsində iki ləhcə bir-birlərindən seçilmişdir. Bu fərqlərin əksəriyyəti səs hadisələrində də özünü göstərmişdir. Saitlər arasında *e ~ a*, *a ~ ə*, *i ~ e* sait fərqləri ən vacib fərqlərdir. Samitlərdə *x ~ h*, *m ~ n*, *m ~ b*, *g ~ k*, *v ~ y*, *b ~ p*, *ç ~ c*, *d ~ t*, *p ~ b* samit fərqləri əsas fərqlərdəndir. Azərbaycan

türkcəsində sözün sonunda görülən /b,c,d,g/ kimi samitlər Türkiyə türkcəsində sözün sonunda görünməz. Türkiyə türkcəsində sözün başında y törəməsi Azərbaycan türkcəsində çox az sözdə vardır. Fonetik səslərdə görülən dəyişiklərlə bərabər, fonetik hadisələrdə də iki türk dili bir çox dəyişikliyə məruz qalmışdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Rəsulov Ə. Türk dili. Bakı: Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2007, 307 s.
2. Buran A., Alkaya E. Çağdaş Türk Lehçeleri. Ankara: Akçağ Yayınları, 2010, 7. baskı, 483 s.
3. Caferoğlu A. Türk Dili Tarihi. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1984, 215 s.
4. Ergin M. Türk Dil Bilgisi. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1980, 382 s.
5. Korkmaz Z. Oğuz Türkçesinin Gelişimi. Ankara: Türk Dil Kurumları Yayınları, 2013, 227 s.
6. Rezaei M. Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesi Arasında Bulunan Fonetik Farklılıklar//. Türkiyə: Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi, 2018, 2.Cilt, 2 Sayı, s.59-75.

Резюме

Лала Байрамова Вахидли

Различия в произношении между Азербайджанским и Турецким языками

Исторически сложилось так, что с момента своего возникновения языки претерпевали различные изменения, как в результате внутреннего развития, так и взаимодействия с другими языками. Поскольку географически близкие районы находятся в постоянном сообщении, различия в этих регионах наблюдаются в меньшей степени. Турецкий язык, который был единственным письменным языком до XII-XIII веков, со временем разделился на различные ветви.

Турецкий и азербайджанский языки являются родственными языками, принадлежащими к одной языковой семье как морфологически, так и генеалогически. Главной чертой, объединяющей их в одну языковую семью, является общность грамматических структур и основного словарного запаса. Однако эти две ветви тюркского языка развивались по-разному, и османский язык сформировался на основе лексических и грамматических элементов арабского, персидского и турецкого языков. С другой стороны, тенденция «вестернизации», охватывающая все сферы социально-экономической жизни, также направила развитие турецкого языка в этом направлении, что привело к включению в язык многих слов европейского происхождения, особенно французского. Длительное пребывание Азербайджана в составе Советского Союза привело к появлению в его языке множества русских слов. Многие фонетические изменения произошли по таким причинам.

Фонетические различия, которые возникают на протяжении длительных периодов времени, включают такие различия, как изменение гласных, изменение согласных, проекция голоса, повышение голоса и спаривание согласных. Эти различия наблюдаются не только в турецких словах, но и в заимствованных словах. В статье на примерах показаны основные фонетические различия между азербайджанским и турецким языками. При рассмотрении этих различий не было выявлено различий, связанных с фонетическими законами и явлениями, ввиду обилия изменений гласных и согласных

Ключевые слова: *Азербайджанский язык, турецкий язык, фонетические различия, сравнительный анализ*

Summary

Lala Bayramova Vahidli

Pronunciation differences between Azerbaijan AND Turkish Turkish

Historically, languages have undergone various changes since their emergence, both as a result of their internal development and interaction with other languages. Since geographically close areas are constantly in contact, differences have been observed less in these regions. The Turkish language, which was the only written language until the 12th-13th centuries, has been divided into different branches over time.

Turkish and Azerbaijani Turkish are related languages belonging to the same language family from a morphological and genealogical point of view. The main feature that unites them in the same language family is the commonality of their grammatical structures and basic vocabulary. However, these two branches of the Turkic language have undergone different development paths, and the Ottoman language was formed on the basis of lexical and grammatical elements of the Arabic, Persian and Turkish languages. On the other hand, the tendency of "westernization" covering all areas of socio-economic life has also directed the development of the Turkish language in this direction, causing the language to be mixed with many words of European origin, especially French. Azerbaijan's long-term presence in the Soviet Union has led to the introduction of many words from Russian into the language. For such reasons, many phonetic changes have occurred.

Phonetic differences that have occurred over a long period of time include differences such as vowel change, consonant change, voice projection, voice increase, and consonant pairing. These differences are seen not only in Turkish words, but also in borrowed words. The article shows the basic phonetic differences between Azerbaijani and Turkish language with examples. While examining these differences, differences related to phonetic laws and phenomena due to the abundance of vowel and consonant changes were not shown.

Key words: *Azerbaijani language, Turkish language, phonetic differences, comparative analysis*

Redaksiya heyətinin üzvü f.ü.f.d., dos. Hüseynova Nigar Nazim qızının rəyi əsasında çapa məsləhət görülmüşdür.